

Sivas, Tokat, Amasya, Erzurum ve Kars gibi Toroslar ve **Çukurova'da** âşıkların harman olduğu yörelerimizden birisidir. **Adana'dan** Gaziantep ve Kahramanmaraş'a kadar uzanan sahada Karacaoğlan, Dadaloğlu, Deliboran, Elbeylioğlu, Gündeşlioğlu, **Derdiçok**, Sıdkı... gibi halk edebiyatımızın ünlü ozanları yetişmiştir. **18.yy** ikinci yarısında yaşamış olan Aşık Budala da bu yörenin, Torosların güçlü bir şairidir. O da Dadaloğlu gibi iskâna tabi tutulmuş ve mensubu olduğu Beğdilli oymağı ile Rakka'ya sürgün edilmiştir. **Bugün** Çukurova'da ve Toroslarda Beğdilli oymağından pek az Türkmen kalmıştır. Bunlar da İçel'in Gülnar ve Adana'nın bazı yörelerinde yaşamaktadırlar.

Âşık Budala hakkındaki kişisel kanaatlarımızı belirtmeden önce bu alanda yapılan çalışmalarını anlatmayı uygun gördük.

ÂŞIK BUDALA KONUSUNDA ÇALIŞMALAR:

a. Sadeddin Nüzhet Ergun:

Ergun, Bektaşî Şairleri ve Nefesleri adlı eserinde Budala, Kul Budala hakkında şu bilgiyi vermektedir:

"**XVII.** asırda yaşadığını tahmin ettiğimiz Bektaşî şairlerindedir. Yalnızca Bektaşîliği terennüm etmekle kalmayan, âşıkane mahiyette birtakım koşmalar da vücuda getiren bu saz şairinin eski ve yeni mecmualarda hece vezniyle kaleme alınmış epeyce şiirine tesadüf olunmaktadır" (1)

Ergun, adı geçen eserinde Budala'nın dört koşmasına yer vermiştir. Bunlardan ikisi Sivas yöresinde tutulmuş olan cönklerde de geçmektedir.

(1) S.N.Ergun, Bektaşî Şairleri ve Nefesleri, Cilt: 1-2, İstanbul Maarif Kıtaphanesi, İstanbul-1955, s.69

Âşık Budala'dan örnek olarak verilen ilk nefes, Ergun'da şu dörtlükle başlamaktadır.

Muhammed, Ali'ye selâm gönderdi.
Oturduğu postu paketsin dedi
Miraçtan indikte yine söyledi Yediği
lokmayı haketsin dedi. (2)

ÂŞIK BUDALA

Bizdeki cönkte ise aynı nefes şöyle başlamaktadır:
Hazreti Hızır selâm göndermiş Oturduğu postu pâk
itsün diyü Muhammed kandilden indi, buyırdı Yediği
lokmayı hak itsün diyü (3).

Adı geçen nefes her iki kaynakta da 6 dörtlükten ibarettir. Son dörtlük Ergun'daki nüshada "Kul Budala" olarak geçtiği halde bendeki cönkte "Budala" olarak geçmektedir.

Kul Budala'm cehennemin ateşi
Rehberine bağlıdır talibin başı Hile ile
yola gitse bir kişi Onu cehenneme tık
etsin dedi (4)

Budala'm der cehennemin atası
Rehberine bağlıdır talibin başı Mudarayla
yola gitse bir kişi Yeri cehennemdir dik
atsun diyü (5)

(20) Ergun, a.g.e., s.69

(21) Divriği Höbek köyü 1290 tarihli cönk

(22) Ergun, a.g.e., s.70

(23) Divriği Höbek köyü, 1290 tarihli cönk

Âşık Budala'dan örnek olarak verilen ikinci nefes, Ergun'da şu **dörtlkle** başlamaktadır:

Bülbül oldum gülstanda şakırım Gül
dalında biten gül neme yetmez
Süleyman'ım, kuş dilinden okurum
Bana talim olan dil neme yetmez (6)

- Bizdeki cönkte de adı geçen şiir aynı dörtlkle başlamakta pek az nüsha farklarıyla devam etmekte ve Budala, taşpırması ile bitmektedir. (7)

b. Naci Kum Atabeyli:

Budala konusundaki ilk çalışma Naci Kum Atabeyli'ye aittir. Atabeyli, 1937 tarihli Ülkü mecmuasında "XVII. Asır Halk Şairlerinden **Budala** Hakkında Notlar" adlı incelemesinde Budala'nın dört şiirini neşretmiştir. Bu şiirlerin dördü de iskân konusunu işlemektedir. (8)

Atabeyli, bu şiirlerden yola çıkarak Budala hakkında özetle şu bilgiyi vermektedir:

"...Fakat biz Budala'nın şiirlerinde geçen isimlerin delaletiyle şairin Selim III (1776) sıralarında yaşadığını tespit ediyoruz. Manzumede adı geçen Yusuf Paşa, Koca Yusuf Paşa olacaktır. Kadioğlu ise Konya'da Nizam-ı Cedid teşkilatını yapan zattır (9)".

Yine Atabeyli, Budala'nın şiirlerinden yola çıkarak onun Kırıkkale iline bağlı Hasan Dede kasabasındaki "Gazi Âşık Hasan Dede" ile de bir gönül yakınlığı içinde bulunduğunu belirtmektedir. Bu konuda şöyle demektedir: "Kırıkkale kamununa bağlı Hasan Dede köyünde, Mimar Sinan camiine bitişik türbesi bulunan Hasan Dede menkıbeleri etrafında yazılan manzumelerin/şiirlerin üçü Budala'nın mahlasını

(24) Ergun, a.g.e., s.70

(25) Şarkışla Sivrialan köyünde tutulan tarihsiz cönk

(26) Naci Kum Atabeyli, XVII. Asır Halk Şairlerinden Budala Hakkında Notlar, Ülkü, Cilt: X, Sayı: 58, İlkkanun 1937, s.321-325

(27) Atabeyli, a.g.m., s.323

taşıyor" (10). Dr.Tahir Kutsi Makal "Halkbilim ve Edbiyat" adlı eserinde aynı hususa değinmektedir. "...Gazi Âşık Hasan Dede, Bektaşiler arasında çok sevilen ve saygı duyulan bir kişiliğe sahiptir. Hasan Dedenin bendesi Deli Boran, Derviş Ali, Budala, Âşık Veyssel... gibi ozanlar O'nun öven şiirler yazmışlardır" (11).

Atabeyli, adı geçen makalesinde Hasan Dedeye ilgili şöyle bir menkıbeyi de anlatmaktadır.

"Balım Sultan'ın postnişliği zamanında dergâhtaki Akpınar'dan Kızılelma akıyor. Hasan Dede, o civarda sekiz on kişi ile oturup konuşurken, Balım Sultan'a misafir oluyorlar. Balım Sultan, Hasan Dedeye işaret ederek "Ceyhan kazası senin nasibindir, git nasibin ordadır" diyor. Orada Türkmenden dört aşiret kendisine tâbi oluyorlar: B eğ dilli, Gündeşli, İlbeğli, Kuyumcu. Bu aşiretlerden bir kısmı Adana tarafında yerleşiyorlar" (12)

Atabeyli'ye göre asıl adı Hüseyin Şah olan Budala, Beğdilli oymağına mensup bir Türkmendir (13)

c. Refik Ahmet Sevensil:

Sevensil, Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri adlı eserinde Atabeyli'nin makalesinden de yararlanarak Budala hakkında şu bilgiyi vermektedir:

"...Budala mahlâsıyla şiirler söyleyen Bektaşî şairinin adı Hüseyin'dir" dedikten sonra Atabeyli'nin makalesinde geçen iki şiiri örnek olarak vermiştir (14).

d.Prof.Dr.Şükrü Elçin:

Elçin, "Şâimâmeler ve Sun'i'nin Şâirnâmesi" adlı makalesinde Âşık Budala'dan da bahseder. Sun'i XVII. yüzyılda yaşamıştır.

(28) Atabeyli, a.g.m., s.322

(29) Dr.Tahir Kutsi Makal, Halkbilim ve Edebiyat, İstanbul-1990, s.46

(30) Atabeyli, a.g.m., s.323

(31) Atabeyli, a.g.m., s.325

(32) R.Ahmet Sevensil, Yüzyıllar Boyunca Halk Şâirleri, İstanbul, 1965, s. 224-233

Şâimâmesinde 108 şairin adını zikretmiştir. Prof.Dr.Şükrü Elçin tarafından neşredilen bu şâirnâmede Budala şu dörtlükte geçmektedir.

Kızkapan'ın tab'ı bir derya idi Kuloğlu
şakıyan bir şeydâ idi BUDALA da
gayet pür-sevdâ idi Üryan gezer idi
Derviş Ferahi (15)

e.Mehmet Sabri Koz:

Koz, Türk Dili ve Edebiyatı Ans. (Dergâh) yazmış olduğu Budala maddesinde Âşık Budala hakkında şu bilgiyi vermektedir:

"XVIII. yy. halk şairlerindedir. Türkmen aşiretlerinden birine mensup ve Bektaşî olduğu sanılıyor. Şiirlerinde göçebe aşiretlerin iskân olaylarından, aşiretlerarası mücadelelerden aşiretlerin ünlü kişilerinden ve devrin devlet adamlarından söz ettiği gibi tarikat konularına da değinmiştir. Bazı şiirlerinde mahlasının başına "Kul" sıfatını da getirdiği görülüyor. Nerede, hangi yıllar arasında yaşadığı bilinmediği gibi, bazı kaynaklarda XVII. yüzyılda yaşamış olarak gösterilmektedir. XVII. yüzyıl âşıklarından Sunînin şâimâmesinde anılmaktadır. Bu kayıt Sunînin yaşadığı asır değişmedikçe XVII. yüzyılda Budala mahlâslı bir âşığın yaşadığını düşündürecektir. Bunu şimdilik ayırt etmek mümkün gözüküyor" (16).

Görüldüğü gibi S.N.Ergun'la başlayan çalışmalar günümüze kadar sürdürülmüştür. Âşık Budala yalnız Adana, Kahramanmaraş, Gaziantep yöresinde tanınan bir ozan değildir. Ankara, Sivas ve Tokat yöresinde de tanınmaktadır. Nitekim bu yörelerde tutulmuş olan cönklerde Âşık Budala'mn şiirleri de yer almaktadır. Biz bu araştırmamızda Budala'mn altı koşmasını halk şiirimize kazandırmaya çalıştık. Bunlardan:

(33) Prof.Dr. Şükrü Elçin, Şâimâmeler ve Sunî'nin Şâimamesi, MİFAD, Halk Ed.Araştırmaları, Ankara, 1977, s.282-89

(34) M.Sabri Koz, Budala maddesi, Türk Dili ve Ed. Ans. Cilt: 1, Dergâh Yay.

Kömür gözlüm bana dertlerin çoktur
Çık bir yol salın ki andan gideyim
Hayli zamandır seni gördüğüm yoktur
Çık bir yol salın ki andan gideyim (17)

dörtlüğüyle başlayan koşması,

Yörük olur gönül kuşu
Evliya söyletir taşı İrfanını
bilen kişi İrfanda niyaz
eylesin (18)

dörtlüğüyle başlayan semaisi ile,

Elime aldım kalemi Seyrettim
cümle âlemi Arifler seçer kelamı
Gevher incilmez incitmez (19)

dörtlüğüyle başlayan diğer semaisi ilk defa tarafımızdan derlenmiştir.

Altı şiirinin beşini koşma ve semai tarzında yazan Budala, diğer bir şiirini bozuk bir aruzla ve fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün vezniyle yazmıştır. İlk bakışta hece vezniyle yazılmış gibi görünüyorsa da aaba/ccca/ççça/ddda/eeee kafiye düzeniyle yazılan bir divandır.

Üç haruf ile bir nokta dört kıtab andan çıkar Elifi
mim'den ayıran o kezzab dinden çıkar Üstüvayı
hikmetini değme bir can anlamaz Ziya verir
şems kamer mâhi-tâb andan çıkar

(35) Divriği Örenik Köyü tarihsiz cönk

(36) Tokat'ta tutulan 1320 tarihli cönk

(37) Kangal Karanlık köyü 1331 tarihli cönk

dörtlülüyle başlayan divan,

Ey Budala tefekkür ol gözle dostun yolunu Künt-
ü kenze nazar eden bulur ednâ halini Bâ ile câ,
zâ ile kâ, o gösterir yolunu Ehl-i hakikat mâdeni
cavidan andan çıkar (20)

dörtlülü ile bitmektedir. Divan, tamamen Huruffiliğe ait kelimeleri, tel-
mihleri, harfleri ihtiva etmektedir. (21)

Bütün bu bilgilerden ve yayınlanmış şiirlerden yola çıkarak ko-
nuyu şöylece özetleyebiliriz:

a. Yunuslar, Pir Sultanlar, Kul Himmetler, Noksaniler, Feryadiler...
örneğinde olduğu gibi bizim kanaatimize göre farklı yüzyıllarda
yaşamış ve Budala mahlâsıyla şiirler yazmış halk ozanları vardır.

b. Bunlardan ilki Sunînin Şâirnâmesi'nde adı zikredilen XVII.
yy.da yaşamış Budala'dır.

c. Budala mahlâslı ikinci halk ozanı XVIII. yy.da Toroslarda
yaşamış Beğdilli oymağına mensup Âşık Hüseyin'dir. Bu ozan
şiirlerinde "Kul Budala ve Budala" mahlâsını kullanmıştır. Şiirlerinden
örnekler verdiğimiz ozan, Âşık Hüseyin'dir.

d. Divan tarzında şiirler yazan, Huruffiliği benimsemiş olan Buda-
la'nın bizim kanaatimize göre Âşık Hüseyin'le ilgisi yoktur. Budala
mahlâslı bu üçüncü halk şairi konusunda iddialı değiliz. İleride
yapılacak olan bilimsel araştırmalar bu konuya açıklık getirecektir.

(38) Kangal Karanlık köyü 1331 tarihli cönk

(39) Fazlullah Huruffi (1339-1393), Huruffiliğin kurucusu

Âşık Budala'nın şiirlerinden örnekler: 1

DEYİŞ/KOŞMA (NASİHAT)

Hazreti Hızır selâm göndermiş
Oturduğu postu pâk etsün deyü
Muhammed kandilden indi buyurdu
Yediği lokmayı hak etsün deyü

Yiyüb yediğini meydanda erid
Yolu togrı tut da erkânı yürüd
Kimi talib olmuş kimisi purud Anı
birbirine kat etsün deyü

Katardan ayrılmış bir devesi var
Cemde kabul olmuş bir duası var Bin
katar devede bir devesi var Elinde
ilerüye çak etsün deyü

Kurbanlık koyunu sürüden seçme Aç
otur kimsenin südini içme Direksiz
köprüyü uğrayup geçme Elin temeli
yok yık etsün deyü

Bir kişi rehberine gidemez ise Rehber
buyırdığın tutamaz ise Hak cemine
meyı katamaz ise Yüğü saman
dök etsün deyü

BUDALA'm der cehennemın atası
Rehberine bağıdır talibin başı
Mudarayla yola gitse bir kişi Yeri
cehennemdir dik atsın deyü

Açıklama:

Divriği Höbek köyünde tutulan 1290 tarihli cönk. Aynı deyiş,
S.N. Ergun'un Bektaşî Şairleri ve Nefesleri'nde (s.69-70) nüsha
farkıyla geçmektedir. "Kul Budala'm cehennemın ateşi" tapşırması
bulunmaktadır.

Âşık Budala'nın şiirlerinden örnekler: 2

DEYİŞ/KOŞMA (NEFES)

Bülbül oldum gülistanda şakırım Öz
bağında biten gül neme yetmez
Süleyman'ım kuş dilinden öterim Bana
talim olan dil neme yetmez

Derviş oldum pîr eteğin tutarım Hakka
doğru çekilmiştir katarım Baykuş gibi
garip garip öterim İssız viraneler çöl
neme yetmez

Aşk kitabın ele aldım yazarım Daim
hakka doğru meylim nazarım Neme
gere dağ başında gezerim Ol kerime
giden yol neme yetmez

Bu dünyanın nolacağı malûmdur Bu
sırrın aslına eren Ali'mdir Az yaşa çok
yaşa sonu ölümdür Bana hırka ile şal
neme yetmez

BUDALA'm sırrına kimseler ermez
Tevekkül malını erteye komaz Kişi
kısmetinden ziyade yemez Bana
kısmet olan mal neme yetmez.

Açıklama:

Şarkışla Sivrialan köyünde tutulan tarihsiz cönk (XIX. yy?) Aynı
deyiş, S.N. Ergun'un Bektaşî Şairleri ve Nefesleri'nde (s.70) nüsha
farkıyla geçmektedir.

Âşık Budala'nın şiirlerinden örnekler: 3

DEYİŞ/SEMAİ

Yörük olur gönül kuşu
Evliya söyletir taşî İrfanını
bilen kişi İrfanda niyaz
eylesin

Alma gözlü arayanlar Ahdi
bütün koçyiğitler
Yeryüzünde biten otlar
İrfanda niyaz eylesin

Hacca giden can hacılar
Görmesin ağır acılar
Yoloğlu, müslim bacılar
İrfanda niyaz eylesin

Der BUDALA'm oldu tamam
işte şimdi hazır zaman
Şeyh Safi'yan, On'ki İmam
İrfanda niyaz eylesin

Açıklama:

Tokat'ta tutulan 1320 tarihli cönk

Âşık Budala'nın şiiirlerinden örnekler: 4

DEYİŞ/KOŞMA (GÜZELLME)

Kömür gözlüm bana dertlerin çoktur
Çık bir yol salın ki andan gideyim Hayli
zamandır seni gördüğüm yoktur Çık bir
yol salın ki andan gideyim

Çıkıp çıkıp yollarımı bağlama Ciğerciğim
hak oduna dađlama Gitti kömür gözlüm
beni eğleme Çık bir yol salın ki andan
gideyim

Gideceğın yollar kıştır borandır
Gidiyorum geleceğim gümandır Yardan
ayrılmışım hayli zamandır Çık bir yol
salın ki andan gideyim

Gideceğim yollar hayli yokuşlu Ağ
gerdana çifte benler nakışlı
Üsküfün eğdirmiş şahin bakışlı
Çıkıp bir yol salın ki andan gideyim

BUDALA'm eydür ömrümün varı
Canımın cananı gözümün nuru Ben
gidenden sonra var salın yavru Çıkıp
bir yol salın ki andan gideyim

Açıklama:

Divriği Örenik köyünde tutulan tarihsiz cönk (XIX. yy ?)

Âşık Budala'nın şiirlerinden örnekler: 5

DEYİŞ/SEMAİ (TAŞLAMA)

Elime aldım kalemi
Seyrettim cümle âlemi
Arifler seçer kelâmı Gevher
incilmez incilmez

Dünya tebdil düzen olmuş
İkrarından bezen olmuş Her
talip bir hezan olmuş
Yonsan incilmez incilmez

Öyle kılın uyrığın Sorun
evliya buyrığın Kırksan
yelesin kuyrığın Koca
gencelmez gencelmez

Bu yollarda olmaz yalan
İmanını verme talan Yorulup
da yolda kalan Hergiz
dincelmez dincelmez

BUDALA'yım der ki bilin
Dinleyin sesin bülbülün
Vakti geçince bir gülün
Solar goncalmaz
goncalmaz

Açıklama:

Kangal Karanlık köyünde tutulan 1331 tarihli cönk